

“Sultan Türklere, *Mülteka* da Sultana Hükmeder”

SULTAN SÜLEYMAN'IN “KANÛNÎ”LİĞİ

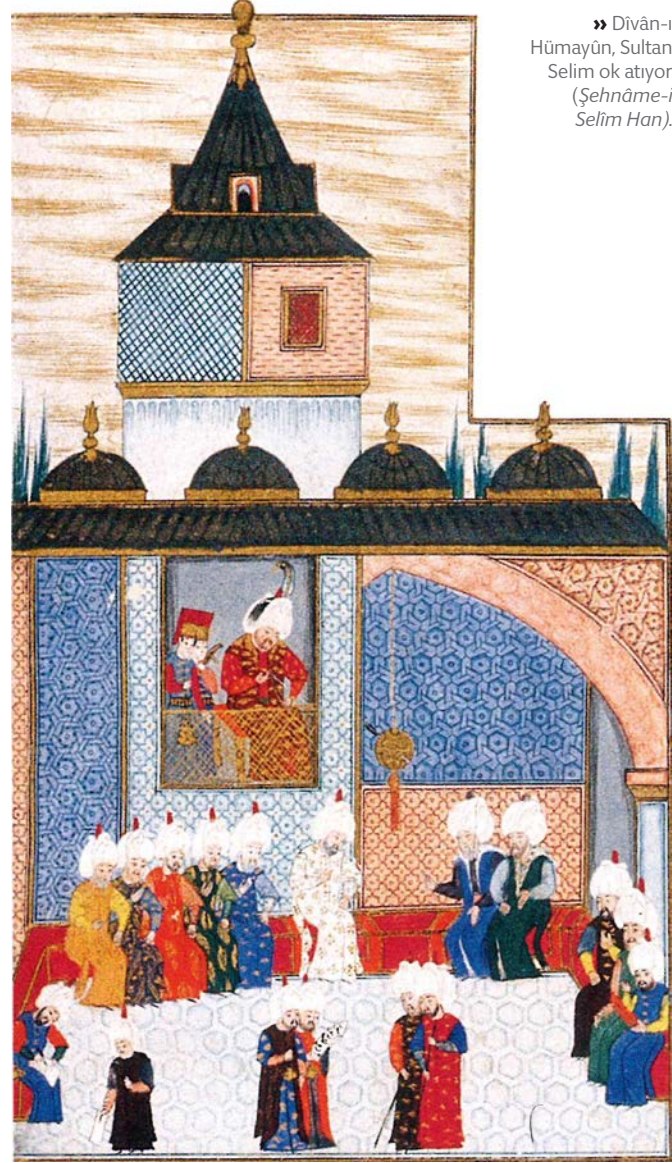
Amerikan Kongresi'nde rölyefleri yer alan dünyaca meşhur 23 kanun koyucudan biri de Kanûnî Sultan Süleyman'dır. Burada İslâm dünyasını tek başına temsil eder. Osmanlı otoritelerinin hukuka uymadaki hassasiyetini gören ecnebler, “Sultan Türklere; *Mülteka* da sultana hükmeder” demiştir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarında bu hassasiyet zirveye çıkmıştır. Kanun önünde herkes eşittir, padişah için bile olsa hükümler esnetilemez.

Osmanlı Devleti tarihte İslâm hukukunun üst seviyede tatbik edildiği bir devlet olarak öne çıkar. Eski Türk kanunname ananesiyle de hukuk hayatı zenginleştirilmiştir. Bu devirde İngiltere Kralı VIII. Henry, Osmanlı Devleti'ne bir heyet göndererek hukuk ve adliye sistemini tetkik ettirdiği anlatılır (Fairfax Downey: *The Grand-Turke-Suleyman the Magnificent, Sultan of Ottomans*, NY, 1929, 104). Anglo-Amerikan ve Osmanlı hukuk sistemleri arasındaki şekli benzerlik, biraz da buradan ileri gelmektedir.

Osmanlı hukukunda, padişahın emir ve fermanlarından teşekkül eden ve umumiyetle kanunnamelerde tedvin edilen (toplanan) hukuka örfî hukuk adı verilmiştir. İslâm hukukunda şâri', yani kanun koyucu birtakım sahalarda kasten boşluk bırakmış; bunların doldurulmasını hükümdara bırakmıştır. Hükümdar, İslâm hukukuna aykırı olmamak şartıyla, birtakım hukuk kaideleri koyabilir. Bunun delili, "Ey iman edenler! Allah'a, resulüne ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin" mealindeki ayet-i kerimedir (Nisa, 59). "Allah'ın, sultan vâsıtasıyla insanları kötü fiillerden alıkoymasını, Kur'an-ı Kerim vasıtasıyla alıkoymasından daha çoktur" (Yani sultanın yasakladıkları, Kur'an-ı Kerim'in yasakladıklarından daha çoktur) ve "Sünnet, peygamberin ve âdil hükümdarın sünneti olmak üzere iki tanedir" hadis-i şerifleri meşhurdur.

İlhanlı, Memlük, Akkoyunlu, Zülkadırlı ve Gürganiye devletlerinde de bunun misallerine rastlanır. Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın yasası meşhurdu. Bu kanunnamenin bazı hükümleri, Müslüman olduktan sonra da bir müddet Moğollar arasında cari olmuştur. Tüzükât-ı Timur (Emir Timur'un Tüzükâtı), Gürganiye hükümdarı Âlemgir'in Düstûr-ı Amelî (Zavâbıt-ı Âlemgirî, Ahkâm-ı Âlemgirî) adlı ceza kanunnamesi, Kazak hükümdarı Tevke Han'ın (1710-24) ka-

» Divân-ı Hümayûn, Sultan Selim ok atıyor (Şehnâme-i Selîm Han).

nunnamesi bu ananenin misallerindedir. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in çıkardığı Hasan Padişah Kanunu ve Zülkadırlı hükümdarı Alaüddevle Bey Kanunu da örfî hukuk metinleridir.

Kanunnamelerle devlet teşkilatı ve protokolü, arazi rejimi, vergi tahsil usulleri tespit olunmuştur. Ayrıca şer'î hukukta olmayan suç ve cezalar (ta'zir) tanzim edilmiş; unsurları tam teşekkül etmeyen şer'î suçlarda, failin cezasız kalmaması için ta'zir cezaları getirilmiştir. Bunlar zamanla bir yekûn tutmaya başlayınca, kendi içinde bir bütün olarak değerlendirilmiş ve şer'î hukuktan ayrı bir isimle, örfî hukuk olarak anılmaya başlanmıştır. Osmanlı hukukunun takriben %20'sini örfî hukuk kaideleri, %80'ini ise şer'î hukuk prensipleri teşkil ederdi.

Örfî hukukun varlığı Osman Gazi devrine dek uzanır. Osman Gazi, Karacahisar'ı aldıktan sonra töre gereği hükümdara ödenen pazar vergisinin (bac, oktruva) devamı hakkında kanun vaz etmişti. Osmanlı tarihinde bilinen en eski kanun budur. Vezir Alaaddin Paşa'nın 1328'de yaptığı gümüş para nizamı ile yaya ve müselleme adıyla birlikler kurduğu askerî teşkilat ve askerın kırmızı yerine beyaz börk giymesine dair üniforma kanunları, örfî hukukun ilk misalleridir.

Kanunnamelerdeki ifadeler, kanun önünde sınıf ve mevki farkı gözetilmeksizin fertlerin eşitliği prensibinin Fransız inkılabından çok evvel Osmanlı Devleti'nde mevcut olduğunu gösterir.

» Kanûnî Sultan Süleyman döneminde Rodos'un fethiyle ilgili bir minyatür.

Örfî hukukun meşru olmasının şartı, şer'î hukuka aykırı olmamasıdır. Şer'î hukukun inceliklerine vâkıf olmayan bazı müellifler (Barkan, Köprülü, İnalçık gibi), Osmanlı Devleti'nin, şer'î hukukun kifayetsizliği sebebiyle kanunname çıkarttığı ve örfî hukukun bu sebeple teşekkül ettiğini söylerse de bu doğru değildir. Ecnebilerin şahitliklerinin mahkemelerde zimmilere (gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarına) karşı kabul edilmesine dair kapitülasyon maddesine Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi karşı çıkmış; "Bu kaydı cahil kâtiplerin yazmış olsa gerekir. Nâ-meşru olan nesneye emr-i sultanî olmaz!" diyerek yazılı olmayan Osmanlı anayasa kaidelerini hatırlatmıştır. Divan hemen bu maddeyi metinden çıkartmıştır.

Osmanlı otoritelerinin "Biz icabında şer'î hukuku bertaraf ederek hüküm koyarız" şeklinde bir iddiası olmuştur. Nitekim bu inceliği sezen bazı Avrupalılar, "Sultan Türklere; *Mülteka* da sultana hükmeder" demekten kendilerini alamamışlardır. *Mülteka'l-Ebhur*, Kanûnî Sultan Süleyman zamanında müderrislik yapan Halebî İbrahim Efendi'nin (ö. 1549) yazdığı ve Osmanlı mahkemelelerinde mevzuat olarak muamele gören popüler bir fıkıh kitabıdır.

Osmanlı hukuk tarihinde "şer' ve kanun" beraber kullanılan bir tabir idi. Hükümlerde geçen "şer'-i şerîfe ve kânûn-ı münîfe muğâyir..." ifadesinde olduğu gibi... İşte burada kanun tabiri, örfî hukuku ifade ederse de, yalnız

Sultan Süleyman'a "Kanûnî" unvanı, kanun yapıcılığından ziyade, kanunlara titizlikle riayetinden dolayı verilmiştir. Yoksa kanun yapan tek padişah kendisi değildir.

anlaşılmanın önüne geçmek için, zamanla bundan bile kaçınılmıştır. Sultan II. Mustafa 1696 (1107) yılında çıkarttığı bir fermanla, hükümlerde şer'-i şerîfin (şeriatın) yanı sıra kanun kelimesinin kullanılmasını men etmiştir.

Kaç çeşit kanunname vardı?

Osmanlı kanunnameleri, padişahın arzusu veya hükümetin talebi üzerine Divan-ı Hümayûn azalarından nişancı (tuğrakeş, tevkiî) adındaki yüksek memur tarafından hazırlanır. Müftî-i kanun denilen nişancı medrese mezunudur ve ilmiye sınıfına mensuptur. Hususi sekreteryası bulunur. Kanunnamelerin şeklen usulüne uygun hazırlanmasına nezaret ettiği gibi; muhteva olarak da şer'î (pozitif) hukuka aykırı olmamasını temin eder. Ayrıca şeyhülislâmlığa da sorularak kanunun meşruluğu fetvaya bağlanır. Kanun, divanda görüşülüp kabul edildikten sonra padişaha arz olunur. Padişah da tasvip ederse, üstüne tuğra çekilip irade-i seniyyeye (padişah iradesine) iktiran ettirilerek (bağlanarak) ilan edilir. Kanunnamelerden birer nüsha memleketteki her kadılığa gönderildiği gibi isteyen ücreti mukabilinde birer nüsha temin edebilir. Böylece, kanunlarda alenilik temin edilmiş olur.

Rivayete göre Sultan I. Murad, 1365'de Raguz ile yapılan muahede de Oğuz ananesine göre pençesini al boyaya batırıp imza yerine basmış; tuğra bundan doğmuştur (Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya*, 12/1044). Hâlbuki daha eski tarihlere ait Asporça Hatun vakfiyesinde Sultan Orhan'ın tuğrası vardır.

Kanunnameler, umumi ve hususi

kanunnameler ile muayyen hususta hüküm getiren kanunnameler olmak üzere üç kısımır:

1- Umumi kanunnamelerde, Osmanlı memleketinin tamamında ve tebaanın hepsi için cari olan örfî hukuk kaideleri toplanıp bir araya getirilmiştir. Daha ziyade cezalar, arazi ve vergi rejimi ile askerî ve idarî teşkilata dair hükümleri ihtiva eder. Fatih Sultan Mehmed'in Kanun-ı Osmanî, Sultan II. Bayezid'in Kavânin-i Örfiyye-i Osmanî, Yavuz Sultan Selim'in Kanunname-i Sultan Selim Han, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Âyin-i Kavâid-i Cihanbani ve Kavânin-i Örfiyye-i Osmanî, Sultan I. Ahmed'in Kanunname-i Osmanî ve Sultan IV. Murad'ın Kanunname-i Sultanî adlı kanunnameleri buna misaldir.

Bu kanunnameler aşağı yukarı aynı esasları tanzim eder ve hepsi Sultan Fatih'in kanunnamesine dayanır. Kanûnî Sultan Süleyman'ın kanunnamesinin, birinci kısımda ta'zir cezaları, ikinci kısımda toprak hukukuna, üçüncü kısımda ise askerî mevzulara dair hükümler bulunur. Teşkilat kanunnameleri de umumi kısımdandır. Sultan Fatih'in meşhur Teşkilat Kanunnamesi, adından da anlaşılacağı gibi, sadece devlet idaresi ve protokolü ile alakalı hükümleri ihtiva eder. Mirî arazi rejimi ve bunun intikali-ne dair kanunnameler de bu gruptan addedilebilir. Hükümleri Kanûnî Sultan Süleyman devrinde vaz edi-

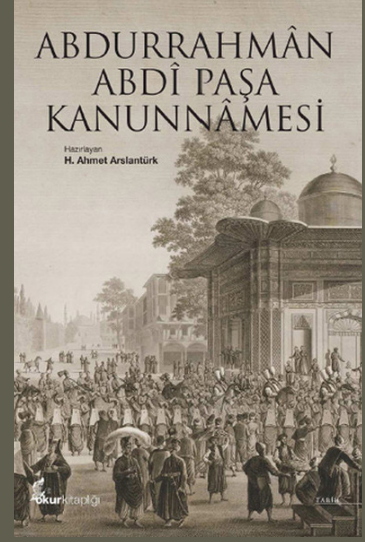
len ve sonraki asırlarda da tekâmül ettirilen Kanun-i Cedid ve Sultan III. Ahmed'e ait arazi kanunnamesi ile *Ayn Ali Efendi Risalesi*, *Ali Çavuş Kanunnamesi*, *Celâlzâde Kanunu*, *Okçuzâde Kanunu*, *Hamza Paşa Kanunu* gibi toplayıcılarının adıyla bilinen tımar kanunları da buna misaldir.

2- Hususi kanunnameler, memleketin muayyen bir parçasında caridir. Bunlar umumiyetle mahallî arazi ve vergi rejimine ait örfî kaidelerin bir araya getirildiği ve sayıları 500'ü bulan sancak kanunnameleridir. Girit Kanunnamesi ve Hüdavendigâr Kanunnamesi gibi. Bunlar defter eminleri ve vilayet kâtipleri tarafından hazırlanıp, nişancı tarafından tasdik edildikten sonra meriyete girer ve bugünün tapu-kadastro umum müdürlüğüne karşılık gelen "defterhane"de muhafaza edilir. Hepsi bir araya getirilerek hususi tedvinlere (toplamalara) mevzu olmuştur. Osmanlı tebaasının muayyen bir kısmı için muteber kanunlar da bu gruptandır. Kanun-ı Yeniçeriyân, belediyeye dair İhtisab Kanunnameleri, ortakçı kullara dair Haslar Kanunnamesi, İlmiye Kanunnameleri gibi.

3- Kanunnamelerin üçüncü türü, muayyen bir hususta hüküm ihtiva eder. Ferman, nişan, menşur, yasağname, berat, hüküm-i şerif, bitig, tevki' şeklinde sadır olan bu kanunlar umumiyetle, maden ve tuzla işletmeleri, para basılması ve tedavülü, gümrük işleri, hazine varidatının toplanması gibi hususlara dairdir. Alakadarlara ve kadınlara gönderilen bu tip kanunnameler, resmî veya gayiresmî olarak toplanıp tedvin edilerek kanun mecmuaları haline getirilmiştir. Fermanlar bazen şahısları alakadar eden vazife tevcihi gibi idari bir tasarrufa dair olabilir. Bunlar kanunname sayılmaz. Padişah, bazen ihtiyaç halinde şer'î hukuka dair hususlarda, hukukçuların çeşitli içtihatlarından birini seçip bununla amel edilmesini isteyebilir. Evliliklerde kız velisinin iznini arayan Hanefî fakihî İmam Muhammed'in içtihadınının, 1544 (951) tarihinde Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'nin arzı ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın fermanıyla kanunlaştırılmasında olduğu gibi.

» Fatih Sultan Mehmed portresi (Gentile Bellini, 1480, Victoria ve Albert Müzesi).

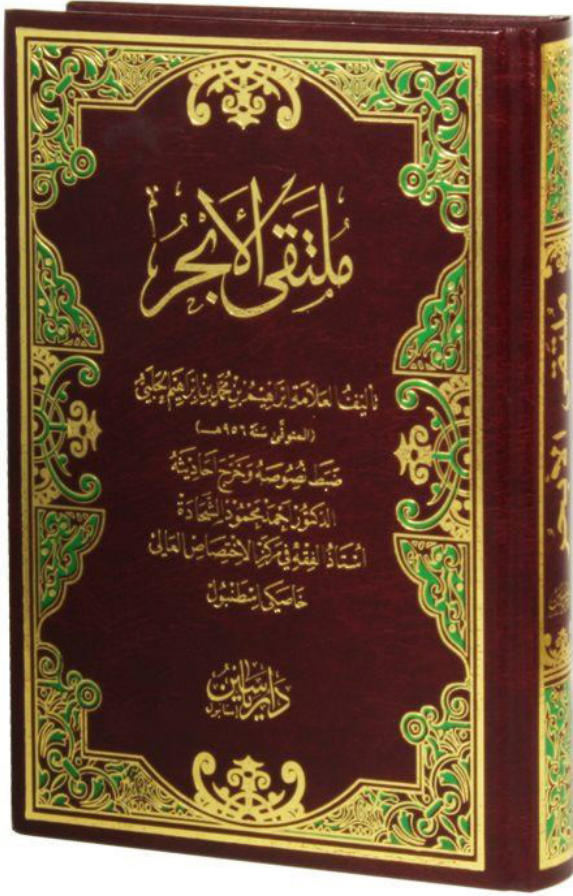

TEDVİN EDİLEN KANUNLAR

Osmanlı Kanunnameleri bazen resmî makamların emriyle toplanmış; bazen de hususi tedvinlere mevzu olmuştur. Tedvin, dağınık hükümleri toplayıp yazılı hâle getirmek demektir.

1676 (1087) senesinde Sadrazam Mustafa Paşa'nın emriyle Tevkî Abdurrahman Paşa tarafından kaleme alınan ve *Tevkî Abdurrahman Paşa Kanunnamesi* olarak bilinen kanunname, Osmanlı teşkilat ve protokolü ile alakalı bütün hukukî hükümleri tedvin etmesiyle tanınır. Bu, resmî bir tedvindir.

Bazen de böyle bir resmî talep olmaksızın hukukçular veya bürokratlar kendi ihtiyarlarıyla Osmanlı kanunlarını toplayıp tedvin etmiştir. Bunlara da hususi tedvinler denir. Naili Abdullah Paşa'nın *Defter-i Teşrifat'ı*, Eyyubi Efendi *Kanunnamesi*, Nimeti Efendi *Kanunnamesi* ve Es'ad Efendi'nin *Teşrifat-ı Kadîme'si* Osmanlı teşkilatına dairdir. Ayn Ali Efendi'nin maliye ve tımar sistemine dair *Kavânin-i Âl-i Osman der Hulasa-i Mezâmin-i Defter-i Divan* adlı eseri ve Hezarfen Hüseyin Efendi'nin devlet idaresine dair çok sayıda kanunnameyi hulasa ettiği *Telhisü'l-Beyan fi Kavânin-i Âl-i Osman* adlı eseri hususi tedvine misaldir.

ŞEYHÜLİSLÂMİN ARTAN PRESTİJİ

Osmanlı Devleti'nde şeyhülislâmlık, Müslümanların dinî ve hukukî meselelerine dinin cevaplarını gösteren istişari bir makamdır. Kazaskerler, ilmiyenin reisi ve bütün dinî ve hukukî hizmetlerin başıdır. Fatih Sultan Mehmed zamanında padişahın hocası olan Molla Gürânî'nin gelişiyle şeyhülislâmlığın ehemmiyeti ve maaşı arttı. Kanûni Sultan Süleyman zamanında sırasıyla Zenbilli Ali Efendi, Kemalpaşazâde Ahmed (İbn Kemal) Efendi ve Ebüssuûd Efendi gibi kuvvetli şahsiyetlerin bu makama getirilmesiyle şeyhülislâmlığın prestiji daha da yükseldi. Evvelce kazaskerlerin beşte biri olan şeyhülislâm maaşı giderek arttı.

Ebüssuûd Efendi'nin yazdığı ve padişaha arz ettiği *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* isimli Kur'an-ı Kerim tefsirinin çok beğenilmesi üzerine, padişah şeyhülislâmın maaşına zam yaptı. Böylece şeyhülislâm, maaş cihetiyle kazaskerin önüne geçti. Osmanlılarda protokol ile maaş arasında yakın bir münasebet vardı. Şeyhülislâm, artık hâce-i sultanî (hünkâr hocası) ve kazaskerlerin önünde geliyordu. Mevleviyet denilen yüksek rütbeli kadıların ve müderrislerin tayini kazaskerlerden alınarak, veziriazamın tasvibi aranmak şartıyla şeyhülislâma verildi. Devlet işlerinde ve kanunların hazırlanmasında şeyhülislâmın nüfuzu iyice arttı. Daha sonra bütün kadı ve müderrislerin tayini şeyhülislâma verildi. Böylece veziriazam ile kazaskerlerin adli işlerde haksızlık ve suiistimalde bulunmalarının önüne geçmek istendi. Bir cihetle adliye, hükümetten sıyrılıp müstakil bir makama verilerek adli serbesti perçinlenmiş oluyordu.

Kanun-ı kadime mugayir

İslâm amme hukuku çerçevesinde, tebaanın padişaha itaat etmesi şarttır. Eski Türk siyaset ananesinde de halk hakana itaati bir borç bilir ve karşı gelmeyi hatırandan bile geçirmez. Baştaki hanedan, salâhiyetini Allah'tan aldığı için yani ilahi irade bu hanedanın başa geçmesini takdir ettiği için tebaaya kadere rıza düşer. İktidarın kaynağının ilahi olmasının manası budur. Ancak tahta kalmasının meşruluğu ve halkın da itaatinin devamlılığı, padişahın hukuk prensiplerine uyması şartına bağlıdır. Osmanlı memleketinde şer'î prensipler, teamül kaideleri ve önceki padişahların koyduğu kanunlar (kanun-i kadim, anayasa gelenekleri) caridir. Nitekim Sultan Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi'nde "Bu kanun, atam dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur. Evlâd-ı kirâmım neslen ba'de neslin (nesilden nesile) bununla âmîl olalar!" diye yazılmıştır.

Padişah şartlar icap ettirirse ve kendisinde de bu gücü hissederse, bu kanunları değiştirip yerine kendisi kanun koyabilir. Ama şer'î esasları değiştiremeyeceği gibi, bunlara aykırı kanunlar da vaz edemez. Teamül kaidelerine çok ehemmiyet verildiği bir asırda, padişahın bunları değiştirmesi, hatta bunlara aykırı davranması bile çok zordur. Hele ananelere aşırı hürmetkârlıklarıyla temayüz etmiş bulunan Osmanlı padişahları için bunun misaline rastlanmaz. Kadıları padişah tayin eder ama bunlara davayı şöyle görün, hükmü böyle verin diye telkinde bulunamaz. Cerbe Harbi'nde yararlık gösteren Kaptan-ı Derya Pi-yale Paşa'ya vezirlik rütbesi verilmesi teklifini, beylerbeyi rütbesini alalı henüz iki sene olduğu gerekçesiyle kanun-ı kadime muhalif olduğu için reddetmiş; ancak paşayı torunu ile evlendirmek suretiyle taltif etmiştir.

1522 senesinde Divan-ı Hümayûn'da görülen bir davada şahit icap etmiş ve Rumeli kazaskeri Fenarizade Muhyiddin Efendi köle olduğunu ileri sürerek Veziriazam Makbul İbrahim Paşa'nın şahitliğini kabul etmemiştir. Bunun üzerine paşa, meseleyi Kanûni Sultan Süley-

man'a arz etti. Padişah kazaskerin muamelesinin hukukun icabı olduğunu söyledi; ancak vezirini de azat etti. Bu sefer de kazasker, paşanın tek yanlı beyanını kabul etmeyerek azat kâğıdı (itkname) getirmesini istedi. Paşa ertesi gün padişahın vesika getirince, şahitliğini kabul olundu. Çünkü şer'î hukukta kölenin şahitliği makbul olmadığı gibi, kişinin kendi lehine beyanı da kabul edilmez (R. C. Repp: *The Mufti of Istanbul*, London 1986, 269-270).

Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Mısır Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği vergi her zamankinden fazla tutunca, Divan-ı Hümayûn memnun olması gerektiği halde işkillendi. Hüsrev Paşa yeni yapılan kanallar sebebiyle mahsulün fazla geldiğini söylediye de Padişah tatmin olmadı. Mısır'a müfettişler gönderdi. Müfettişler valinin beyanını doğruladığı halde, kötü bir çığır açar endişesiyle padişah fazla gelen meblağı Mısır'a iade ederek kanal, yol ve liman inşasında kullanılmasını emretti.

1527 tarihinde İranlı Kâbız isminde birisi, İslâm dininin esas prensipleri aleyhinde fikirlerin propagandasını yaptığı ve Hz. Peygamber'in (sas) manevî şahsiyetine hakarete bulunduğu gerekçesiyle Divan-ı Hümayûn'da muhakeme olundu. Rumeli kazaskeri dinî hamiyetle hareket ederek sinirlendi; üstelik bunun iddialarını çürütmek yerine derhal idamına hükmetti. Veziriazam Makbul İbrahim Paşa ise zanlıyı serbest bıraktı. Ancak toplantıyı kafes arkasından takip eden Kanûnî Sultan Süleyman, vaziyeti veziriazamdan sual ettiğinde, kazaskerlerin acizliği sebebiyle suç sabit olmadan hüküm verdiğini söyleyerek hukuk devletinin icabını yaptığını beyan etti. Padişah divanın tekrar toplanmasını, davaya Şeyhülislâm huzurunda İstanbul kadısı tarafından tekrar bakılmasını emretti. Bunun üzerine yapılan aleni muhakemede, Şeyhülislâm Kemalpaşazâde, zanlının bütün iddialarını çürüttü ve kendisine tövbe teklif etti. Mahkûm bu teklifi reddedince muhakemeyi yapan İstanbul kadısı irtidat suçu sebebiyle idama hükmetti (*Peçevî Tarihi*, *Solakzâde Tarihi*). Dikkate değer olan

AMERİKÂN KONGRESİNDE İSLÂM DÜNYASININ TEK TEMSİLCİSİ

Kanûnî Sultan Süleyman'ın 46 yıllık saltanatı, Osmanlı tarihinin en parlak devrini teşkil eder. Çıkardığı kanunlar ve adalet ideali sebebiyle bütün dünyada "Kanûnî" ve "Muhteşem" namıyla tanındı. Bu faaliyette padişahın "Halde haldaşım, sinde sindaşım, âhîret kardeşim" diyerek çok itibar ettiği Şeyhülislâm Ebüssüüd Efendi'nin de mühim mesaisi olmuştur.

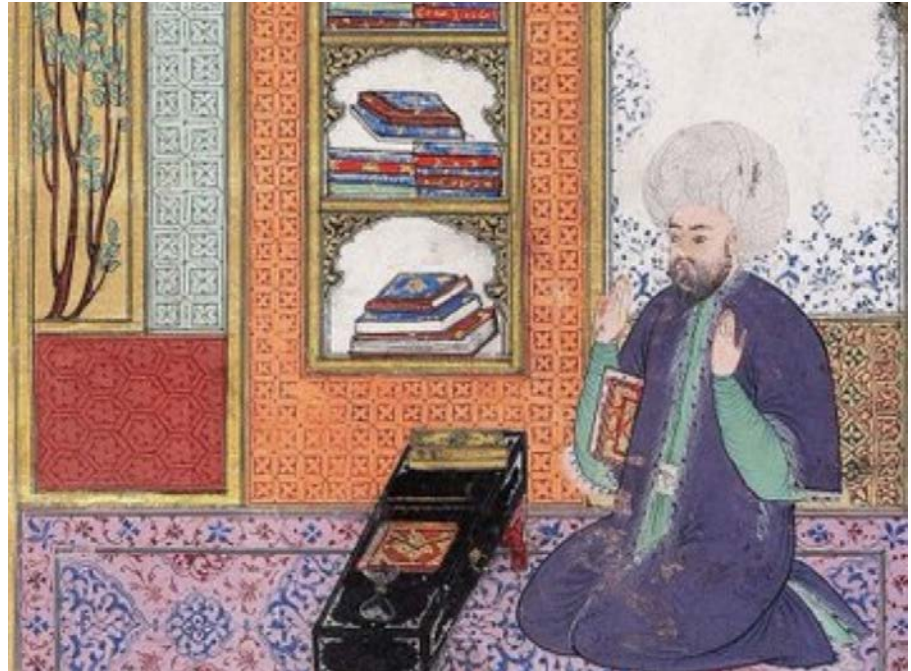
Sultan Süleyman "Kanûnî" unvanı, kanun yapıcılığından değil, kanunlara titizlikle riayetinden dolayı almıştır. Yoksa kanun yapan tek padişah değildi. Osmanlılarda adalet verilen bu ehemmiyet, halk arasında kendilerine büyük bir itibar kazandırmış, hatta Hıristiyan Balkan halkları, kendilerine bu sebeple hüsnü kabul göstermiştir. Amerikan Kongresi'nde rölyefleri yer alan dünyaca meşhur 23 kanun koyucudan biri de Kanûnî Sultan Süleyman'dır. Burada İslâm dünyasını tek başına temsil eder.

husus ne veziriazamın ne de padişahın geniş salahiyetlerine istinaden suçluyu cezalandırmak yerine, hukukun icaplarına uymasındır.

Kime şikâyet edersin?

Selçuklu devletleri ile İlhanlılarda, Eyyubilerde, Memlûklerde hep Abbasi adliyesi model alınmıştı. Hulefâ-yı Râşidîn devrinden sonra İslâm devletleri arasında müstesna bir yeri olan Osmanlı Devleti de, Selçuklulardan devraldığı modeli tekemmül ettirdi. Adliye teşkilatının sağlam temellere oturmasına ve adaletin tatbikine azami ehemmiyet verdi. Böylece adalet, Osmanlı Devleti'ni asırlarca ayakta tutan en mühim esas olarak görüldü. En müktedir padişahlar bile, hukukun önünde boyun eğdiler. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman bir seferden dönerken, bir Rumeli köylüsü, askerin ekinlerini çiğnediklerinden yakındı ve şikâyet edeceğini söyledi. Padişah, "Peki bizi kime şikâyet edersin?" diye latife edince, "Kanuna şikâyet ederiz, kanuna!" dedi. Padişah da bu cevaptan çok memnun oldu.

Kanûnî Sultan Süleyman kanunnamesindeki bir madde dikkat çekicidir: "Cinâyât mukabelesinde olan cürm ü siyaset bâbında vaz olundu ki sipahi ve raiyyet ve şerif ve vazî' (alt tabaka) ve denî ve refî' arasında müşterekdir. Şöyle ki her kim

» Osmanlı Devleti'nde kadıları padişah tayin ederdi fakat davalara nasıl bakacağına karışamazdı.

bu cerâimden birisi ile mücrim ola, mukabelesinde tayin olunan ukubetle muakab olur.” [Ceza hukukunda, idareci olsun, idare edilen olsun; şerefli olsun, alt tabakadan olsun; aşağı olsun, yukarı olsun, herkes kanundaki ceza ile cezalandırılır.] Bu ibare, kanun önünde sınıf ve mevki farkı gözetilmeksizin fertlerin eşitliği prensibinin Fransız inkılabından çok evvel Osmanlı Devleti’nde mevcut olduğunu göstermektedir. Bu devirde Osmanlı ülkesini gezen Avusturya sefiri Busbecq der ki, “Osmanlılarda insanlar, nesep değil şahsi meziyet ve kabiliyetleri ile değer kazanır; ehliyet ve liyakati ile buldukları makamlara getirilir.”

Bütün monarşilerde olduğu gibi, Osmanlı padişahı da saltanat sürer ama hükümet etmezdi. İdarî tasarruflar, padişahın tayin ettiği hükümete aittir. Padişahın emirleri tavsiye vasfındadır. İcraatını beğenmediği veziri gerekçe göstermeksizin azledebilir ama işlerine müdahale edemez. Kanûnî Sultan Süleyman ava gittiği Kâğıthane’de eski bir suyoluna rastlamış, bunun tamir edilip şehre su getirilmesi için Nikola adında bir Rum mimar ile birkaç defa görüşüp anlaşmıştı. Bunu işiten Veziriazam Rüstem Paşa mimarı hapsedti. Padişah sebebi ni sorduğunda, kendisinin haberi olmadan padişahla görüşerek devlet hazinesine önceden planlanmamış bir masraf açtığı için hapsedildiğini söyledi. Bir başka deyişle, kendi işi-

» Fıkıh âlimi İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin (v. 1549) *Gunyetü'l-mütemellî fi şerhi Münyeti'l-musallî* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1135).

ne müdahale etmesinden dolayı padişaha serzenişte bulundu. Padişah imayı sezip hatasını anlayarak mimarı serbest bırakmasını istedi (*Tarih-i Selânikî*).

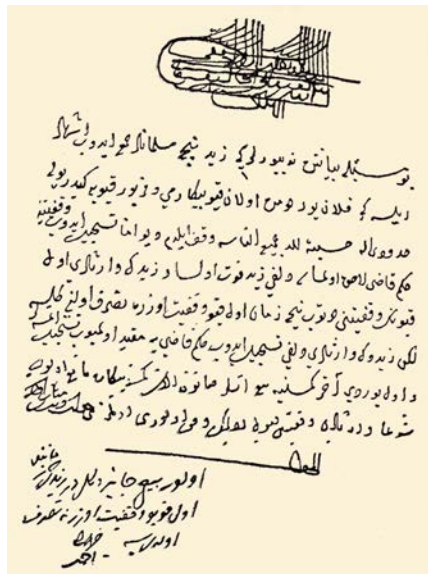
Kanûnî Sultan Süleyman, Trablusgarb fatihi Turgut Reis'e kaptan-ı deryalık ve Cezayir beylerbeyliği verilmesini arzu ettiği halde, rütbesi bu terfiye müsait olmadığı gerekçeyle Veziriazam Rüstem Paşa tayini yapmadı. Turgut Reis yıllar sonra Trablusgarb beylerbeyi olmuş, ama kaptan-ı derya olmaya ömrü yetmemişti. Bu da Sultan Kanûnî gibi muktedir padişahların bile kanun-ı kadime, yani Osmanlı anayasa geleneklerine riayet ederek veziriazamın salâhiyetlerine müdahale etmediğini gösterir. Bütün bu misaller padişahın, hukuka hürmetkârlığının delilleridir.

Bu devirde Cuma vaazında, Malta şövalyelerinin hacıları taşıyan gemileri taciz ettikleri ve korsanları ta-

kipte ihmal gösterildiği gerekçesiyle padişah ve hükümetini tenkit eden vaiz ne padişah ne de hükümet tarafından taciz edilmişti. Taşlıcalı Yahya, Sultan Kanûnî'yi ve devrin ricalini hicveden bir şiir yazdığında, Rüstem Paşa cezalandırılmasını arz edince, “Bu makulelere (gibilere) kulak tutma ve intikam kast etme” diye cevap vermişti. Osmanlılarda ezcümle Sultan Süleyman döneminde de bu demokrat tavra delâlet eden misaller çoktur (Bkz. İsmail Hami Danişmend, “Batı Kaynaklarına Göre Eski Türk Demokrasisi”, *Tarihî Hakikatler*, İst. 1979, II/583 vd.).

Ekrem Buğra Ekinci
Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

» Kemalpaşazâde'nin bir fetvası (İlmiyye Sahnâmesi, s. 350).

